

На сьогодні у рамках теорії правовідносин продовжуються наукові дискусії щодо визначення поняття правовідношення (а також його змісту та об'єкта), його класифікації (зокрема, розподілу на відносні та абсолютні правовідносини); продовжується розробка теорії юридичних фактів, детальне дослідження питань їх регулятивної ролі й класифікації. Крім того, темою наукових публікацій постають питання про зміст правосуб'єктності, а також її співвідношення з такими поняттями, як правоздатність, дієздатність, правовий статус.

На нашу думку, зазначені методологічні питання теорії правовідношення з метою системного дослідження доцільно об'єднати у наступні групи. По-перше, зміст поняття правовідношення та його місце у системі правового регулювання. По-друге, коло питань щодо передумови, динаміки правовідносин (тобто їх виникнення, зміна, припинення). По-третє, група питань, пов'язаних із структурою правовідносин, суб'єктами та об'єктами правовідносин, змістом (суб'єктивними правами, суб'єктивними юридичними обов'язками учасників та юридичною відповідальністю). По-четверте, питання щодо критеріїв класифікації правовідносин. Нарешті, по-п'яте, питання про співвідношення категорій права, правовідношення та суб'єктивного права.

Водночас пропонуємо активізувати зусилля науковців (у тому числі у сфері інформаційного права) щодо зазначених вище проблем, ґрунтуючись передусім на концепціях праворозуміння. Ми впевнені, що дослідження методологічних питань теорії правовідношень в інформаційній сфері потребує послідовного вивчення з позицій існуючих концепцій праворозуміння: по-перше, класичних: 1) позитивістської; 2) природно-правової; 3) соціологічної; по-друге, сучасних: 1) лібертарної, 2) комунікативної; 3) ідеологічної; 4) реалістичного позитивізму^{1,2}.

Усвідомлення відсутності єдиної позиції щодо розуміння правової природи правовідношення зумовило проведення відповідних досліджень в межах наукової школи під керівництвом автора цього підрозділу³.

Передусім варто підкреслити, що на сьогодні в теорії права існують дві основні концепції розуміння правовідношення. Перша точка зору (найбільш яскраво викладена у широко відомій роботі Ю. К. Толстого) характеризується тим, що правовідносини розглядаються як «...особливі ідеологічні відносини, які виникають у результаті настання передбачених правовою нормою юридичних фактів, як відносини, за допомогою яких (через які) норма права регулює фактичні суспільні відносини». Вчений вважає за необхідне визнати, що норми права регулюють фактичні суспільні відносини, але регулюють їх через посередництво правовідносин. У свою чергу, правовідносини виступають як опосередковуючі

¹ Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва, 2002. С. 275.

² Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: изд-во "Юридический центр Пресс", 2003.

³ Арістова І.В. Кузнецова М.Ю. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України в інформаційних правовідносинах: монографія. За заг. ред. І.В. Арістової. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2015. С. 8-20.

ланки між нормою права і тими суспільними відносинами, на які норма права впливає як на свій об'єкт¹. Друга концепція полягає в тому, що під правовідносинами розуміються суспільні відносини, врегульовані нормами права^{2,3}. Правовідносини є результатом упорядковуючого впливу норм права на певні суспільні відносини, після чого ці суспільні відносини стають правовими і з цього моменту існують вже як правовідносини.

Підкреслимо, що, на наш погляд, найбільш обґрунтованим є розуміння правовідношення як врегульованого нормами права суспільного відношення, взятого у нерозривній єдності правової та фактичної складової.

Безпосередньому дослідженню змісту поняття правовідношення (у тому числі інформаційного), на нашу думку, має передувати визначення передумов виникнення правовідносин. Зокрема, у роботі цілком поділяється позиція О. Ф. Скакун щодо виділення двох груп зазначених передумов. По-перше, матеріальних (або загальних) передумов — це певні інтереси або блага, що пов'язують суб'єктів права (не менше двох) як учасників правовідносин, по-друге, юридичних (або спеціальних) передумов, до яких належать: 1) норма права; 2) правосуб'єктність (праводієздатність); 3) юридичний факт. Водночас юридичний факт може розглядатися і як юридична передумова виникнення правовідношення, і як елемент структури правовідношення. Крім того, матеріальним передумовам виникнення правовідношення відповідає матеріальна частина змісту правовідношення (матеріальний зміст — це реальні дії щодо використання і здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків). Отже, юридичним передумовам відповідає юридична частина змісту правовідношення (юридичний зміст — це суб'єктивне право, юридичний обов'язок, повноваження, юридична відповідальність)⁴.

Очевидно, що ці передумови мають загальний характер (постають загальними для всіх видів правовідносин, у тому числі інформаційних). Саме цю думку висловлює й Д. Ю. Шпенев, підкреслюючи, що «виникнення інформаційних правовідносин, як і будь-яких інших правовідносин, засноване на формально-юридичних передумовах, до яких належать норма права, право та дієздатність суб'єктів, юридичний факт, які щодо названих правовідносин мають свою специфіку»⁵.

Враховуючи розуміння правовідношення як врегульованого суспільного відношення, взятого у нерозривній єдності правової та фактичної складової, миподіляємо більш обґрунтовану позицію О. Ф. Скакун, яка визначає поняття «правовідношення», як «регульовані нормами права і забезпечуванні державою

¹ Толстой Ю.К. К теорииправоотношения. Ленинград, 1959. С. 20.

² Халфина Р.О. Общеуечение о правоотношении. Москва: Юридическаялитература, 1974. С. 23.

³ Теориягосударства и права: курс лекций. Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Москва: Юристъ, 1997. С. 473.

⁴ Скакун О.Ф. Теория держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 506.

⁵ Шпенев Д.Ю. Інформаційні правовідносини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харків, 2012. С. 39.

вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами»¹.

На нашу думку, поглибленню розуміння сутності поняття «правовідношення» має слугувати також і позиція В. О. Копилова, який зазначає, що правовідношення є «засобом переводу загальних положень правових норм (об'єктивного права) в конкретні (суб'єктивні) права та обов'язки учасників суспільних відносин»². Заслуговує на підтримку пояснення вченого щодо сутності права в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Так, «право в об'єктивному розумінні, — підкреслює автор, — являє собою сукупність правових норм, які визначають зміст прав та обов'язків персонально невизначеного кола об'єктів. В них містяться приписи, які відносяться до багатьох осіб, які знаходяться у сфері дії правової норми»³. Водночас «право у суб'єктивному розумінні, — продовжує вчений, — індивідуалізоване право. У ньому загальні юридичні права і обов'язки стають приналежністю конкретних осіб і таким чином переводять його у площину правовідносин»⁴.

До того ж, намагаючись поглибити розуміння сутності та правової природи правовідношення, що, очевидно, допоможе сформувати відповідне розуміння й інформаційних правовідносин, вважаємо за можливе погодитися з висновками, отриманими О. В. Кохановською. По-перше, як зазначає автори, правовідносини є, скоріше, формою здійснення права, а не формою права. По-друге, правовідносини є засобом регулювання суспільних відносин, а не їх регулятором, оскільки такою залишається норма права. По-третє, правовідносини включають правомочну і зобов'язану поведінку, а не залишають її поза своїми межами. По-четверте, правове регулювання суспільних відносин не змінює їх характер, вони залишаються такими ж, якими були до опосередкування їх нормами права — економічними, політичними чи духовними. Очевидним, у зв'язку з цим, постає і висновок авторки стосовно того, що все це «не може не впливати на розвиток теорії інформаційних правовідносин, оскільки по кожному із названих питань необхідно враховувати наявні в теорії права доктринальні підходи»⁵.

Разом із тим необхідно усвідомлювати доцільність системного дослідження, зокрема, інформаційного правовідношення. У цьому сенсі варто навести позицію Д. В. Огородова, на думку якого «регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері необхідно здійснювати за трьома векторами, охоплюючи: 1) юридичне закріплення правової характеристики (правового режиму) об'єкта; 2) юридичне закріплення правосуб'єктності учасників; 3) закріплення юридич-

¹ Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 506.

² Копылов В. А. Информационное право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп.. Москва: Юристъ, 2002. С. 131.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 / Київ, 2006. С. 150.

ного змісту (прав і обов'язків) правовідношення»¹. Очевидно, що намагання системного дослідження інформаційних правовідносин заслуговує на підтримку.

Виходячи із цього, вважаємо за доцільне зазначити, що дослідженню теоретичних та методологічних питань інформаційних правовідносин були присвячені праці передусім Ю. К. Базанова, О. А. Баранова, Ю. М. Батуріна, І. Л. Бачило, К. І. Белякова, В. М. Богуша, В. М. Брижка, В. Д. Гавловського, О. О. Городова, Р. А. Каложного, Л. П. Коваленко, В. О. Копилова, Б. А. Кормича, О. В. Кохановської, В. А. Ліпкана, Д. А. Ловцова, А. І. Марущака, А. М. Новицького, А. М. Пелепишина, В. Г. Пилипчака, Г. Г. Почепцова, М. М. Рассолова, В. С. Цимбалюка, Ю. С. Шемчушенка та інших вчених.

Разом із тим, мабуть доцільне акцентувати увагу на відсутності єдиного підходу у застосуванні понятійного апарату у сфері правового регулювання інформаційних відносин. Насамперед це стосується ключового поняття — «інформаційні правовідносини», адже часто деякі науковці вважають, що доцільно використовувати поняття «інформаційні правовідносини», інші — «інформаційні відносини» або «правові відносини в інформаційній сфері (середовищі)» тощо. Виходячи із цього, цілком логічним постає необхідність розмежування понять «правовідносини» та «відносини».

Наприклад, О. В. Кохановська робить висновок про методологічно правильний підхід щодо дослідження інформаційних правовідносин «за аналогією з правовими відносинами взагалі, як відносини з приводу збору, обробки і використання правової та іншої інформації в суспільстві»². У зв'язку з цим автор нагадує, що інформаційні правовідносини «виникають, змінюються і припиняються в інформаційній сфері, будучи врегульованими інформаційно-правовими нормами. Вони відображають усі основні ознаки правових відносин, оскільки є їхнім різновидом»³. Продовжуючи, автор зазначає, що «інформаційно-правова норма за таких обставин регламентує поведінку сторін суспільних відносин і забезпечує відповідність взаємних обов'язків та прав суб'єктів, які виступають учасниками таких відносин»⁴.

М. М. Рассолов визначає інформаційні правовідносини як відносини з приводу збирання, оброблення і використання правової та іншої інформації в суспільстві⁵. На думку О. О. Городова, інформаційні відносини, врегульовані законом, стають інформаційними правовідносинами, «через які поведінка суб'єктів права спрямовується у необхідних державі напрямках. У силу цього інститут інформаційних правовідносин має важливе значення для теорії та практики ін-

¹ Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Москва, 2002. С. 151.

² Кохановська О.В. Концепція інформаційних правовідносин у сучасній правовій доктрині. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Хмельницький, 2004. № 4(12). С. 20.

³ Там само.

⁴ Там само, С. 21.

⁵ Рассолов М. М. Информационное право: учебное пособие. Москва: Юрист, 1999. С. 42.

формаційного права»¹. При цьому автор наполягає на тому, що «не будь-яке суспільне відношення, яке склалось у зв'язку із пошуком, отриманням, передачею, виробництвом, поширенням, перетворенням і споживанням інформації, виступає у формі інформаційного правовідношення»². Йдеться лише про ті суспільні відносини, які врегульовані нормами інформаційного права або які «штучно сформувались в результаті такого регулювання». Тобто, у широкому розумінні інформаційне правовідношення — це «реальне суспільне відношення, врегульоване нормами інформаційного права»³.

Відстоюючи свою позицію, В. О. Копилов під інформаційними правовідносинами пропонує вважати «врегульовані інформаційно-правовою нормою інформаційні суспільні відносини, сторони яких виступають як носії взаємних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих інформаційно-правовою нормою»⁴. У наступному визначенні вчений пропонує розглядати їх як «комплекс суспільних відносин, що виникають під час реалізації інформаційних процесів, тобто під час створення, отримання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження та споживання інформації, а також процесів створення і застосування інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів інформаційної безпеки»⁵.

У свою чергу, І. Л. Бачило говорить вже про «урегульовані інформаційно-правовими нормами суспільні відносини, які виникають з приводу інформації, сторони яких виступають як носії взаємних прав та обов'язків, установлених і гарантованих інформаційно-правовою нормою»⁶. До речі, в іншій праці цей автор під інформаційно-правовими відносинами розуміє суспільні відносини, які виникають у процесі інформаційної діяльності⁷. Зазначимо, що як і у визначенні інформаційних правовідносин попереднього вченого, у І. Л. Бачило, на наш погляд, допущена помилка — відсутнє посилання на необхідність врегулювання зазначених суспільних відносин нормою права. Тому говорити слід лише про інформаційні відносини (не правовідносини — *авт.*).

В. М. Брижко під інформаційними відносинами розуміє відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності людини, суспільства та держави при одержанні, використанні, поширенні й зберіганні інформації (тобто, в інформаційному процесі — *авт.*)⁸. До речі, при визначенні поняття «інформаційні правовідносини» допущена певна неточність і цим автором — ототожнення поняття «інформаційні відносини» та «інформаційні правовідносини». Нарешті,

¹ Городов О. А. Основы информационного права России: учебное пособие. Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2003. С. 44.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Копылов В. А. Информационное право : учебник. Москва: Юристъ, 2002. С. 131.

⁵ Там само, С. 68

⁶ Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право: учебник / Под ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 789 с.

⁷ Бачило И.Л. Информационное право: основы практической информатики: учебное пособие. Москва: Юриформцентр, 2001. С. 22.

⁸ Брижко В.М. Інформаційне суспільство. Дефініції. За ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швеця. Київ: Інтеграл, 2002. С. 86.

Л. В. Туманова й А. А. Снитников вважають, що це суспільні відносини, які «виникають відповідно до норм права і юридичних фактів під час формування і використання інформаційних ресурсів на основі створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, поширення і надання споживачу документованої інформації; під час створення і використання інформаційних технологій і засобів забезпечення; захисту інформації, прав суб'єктів участі в інформаційних процесах та інформатизації»¹. Отже, варто погодитись з очевидним висновком про відсутність серед науковців єдиної позиції щодо розуміння інформаційних правовідносин. Як зазначає Д. Ю. Шпенев, прихильники одного підходу, «намагаючись узагальнити значення інформаційних правовідносин, у своїх висновках доходять до найбільш широкого бачення інформаційних правовідносин (в рамках інформаційної концепції права та наявності інформаційної пов'язаності у будь-яких правовідносинах)»². Разом з тим прибічники іншого підходу, навпаки, «заперечують існування самостійних інформаційних правовідносин, вважаючи, що вони лише постають частиною складних правовідносин»³.

Таким чином, проведений аналіз доводить відсутність повного розуміння — при визначенні поняття «інформаційні правовідносини» слід обов'язково вказувати на необхідність врегулювання певних суспільних відносин нормою права (інформаційно-правовою нормою зокрема). Принаймні, якщо автори дотримуються іншого підходу щодо розуміння поняття правовідношення (у тому числі інформаційного) — так званого ідеологічного⁴, то коректнішим було б, з боку зазначених авторів, обґрунтоване пояснення своєї позиції. Крім того, логічним постає зауваження Д. Ю. Шпенєва щодо доцільності обережного ставлення до обох позицій і прагнення до системного, вираженого дослідження сутності та особливих ознак інформаційних правовідносин, що поділяється нами.

Певним узагальненням щодо розуміння сутності інформаційних правовідносин, на нашу думку, можуть слугувати висновки, отримані М. М. Рассоловим, який пропонує виділити наступні сутнісні ознаки зазначених правовідносин. По-перше, інформаційні правовідносини визначаються «об'єктивними економічними відносинами, заснованими на багатті форм власності, в тому числі і на інформацію, інформаційні технології і являють собою суспільні відносини вільних громадян, засобів масової інформації, підприємств, фірм, інших суб'єктів права». По-друге, це відносини між громадянами, засобами масової інформації, державними органами, що «передбачені і врегульовані нормами інформаційного права, які виражають ідеї свободи і демократії в інформаційно-правовій сфері».

¹ Обеспечение и защита права на информацию. А.А. Сытников, Л.В. Туманова. Москва: Городец-издат, 2001. С. 101.

² Шпенев Д.Ю. Інформаційні правовідносини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харків, 2012. С. 36.

³ Там само, С. 38.

⁴ Див.: Арістова І.В. Кузнецова М.Ю. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України в інформаційних правовідносинах: монографія. За заг. ред. І.В. Арістової. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2015. С. 8-20.

Нарешті, по-третє, вони є «засобом вирішення завдань у сфері формування єдиного інформаційно-правового простору країни, захисту прав журналістів, інформаційного обміну, укріплення інформаційної безпеки і багатьох інших»¹.

Крім того, на нашу думку, допоможе посилити розуміння сутності інформаційних правовідносин їх характеристика під кутом зору приватного та публічного права. Так, з позицій приватного права (цивільно-правовий аспект, за визначенням Д. О. Красікова), інформаційні правовідносини обумовлюються наступними особливостями реалізації інформаційних прав і свобод, насамперед: 1) майнових і немайнових прав; 2) права власності на інформаційні ресурси; 3) права власності на інші об'єкти в інформаційній сфері, здійснення яких визначається особливостями інформації як об'єкта цивільних прав². Водночас публічно-правовий аспект інформаційних правовідносин обумовлюється необхідністю: 1) формування і здійснення державної політики, що гарантує свободу масової інформації в Україні; 2) управління інформаційними процесами; 3) формування і використання державних інформаційних ресурсів; 4) створення і використання державних автоматизованих інформаційних систем і засобів їх забезпечення, у тому числі інформаційної безпеки³.

Нарешті, у роботі пропонується ознаки інформаційних правовідносин виділити у дві групи: загальні ознаки (притаманні їм як різновиду правовідносин) та спеціальні ознаки (обумовлені предметом та методом правового регулювання), серед яких, зокрема, на думку О. В. Кохановської, слід зазначити наявність спеціальних суб'єктів та об'єктів інформаційної діяльності, опосередкованості зазначених суб'єктів та об'єктів через інформаційні правовідносини⁴.

З'ясувавши сутнісні ознаки інформаційних правовідносин та переходячи до безпосереднього визначення поняття «інформаційні правовідносини», вважаємо за доцільне акцентувати увагу на досить коректній позиції Д. В. Огородова, який зазначає, що «інформаційні правовідносини» (правовідносини в інформаційній сфері) — це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають з приводу інформації або юридично значимих результатів: дій (бездіяльності) з інформацією (передача, отримання, нерозголошення тощо)⁵. Нашу увагу у цьому визначенні привертає, з одного боку, точність та лаконічність формулювання даного поняття, з іншого — невизначеність виду норм права.

Водночас, зважаючи на комплексний характер галузі інформаційного права, слід усвідомлювати, що норми інформаційного права — це система правових норм, що регулюють на комплексній основі дозволів, позитивних зобов'язань та заборон сферу суспільних відносин, яка постає предметом інформаційного права.

¹ Рассолов М.М. Информационное право: учебно-пособие. Москва: Юристъ, 1999. С. 42.

² Красіков Д.О. Особливості інформаційних правовідносин при побудові інформаційного суспільства. Право і суспільство. 2010. № 6. С. 142-149.

³ Там само.

⁴ Кохановська О. В. Концепція інформаційних правовідносин у сучасній правовій доктрині. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Хмельницький, 2004. № 4(12). С. 19-25.

⁵ Огородов Д. В. Правовые отношения в информационной сфере: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 / Москва, 2002. 16 с.

Варто підкреслити, що розумінню суспільних відносин (правовідносин) в інформаційній сфері значною мірою сприяло введення в науковий обіг (ще у 2012 році) поняття «інтегративна інформаційна сфера», а також дослідження її структури¹. Подальше усвідомлення змісту цього поняття дозволило розглядати інтегративну інформаційну сферу як правову сферу суспільства, що «пронизана» інформацією. Це підтверджується тим, що: 1) інформація є однією із гранично узагальнюючих категорій (російською – «предельнообобщающая категория»); 2) за своєю суттю і суспільні відносини, і правовідносини мають інформаційний характер. Пропонуємо в межах науки «інформаційне право» розвинути «інформаційну концепцію права» як вчення про інформаційну сутність права, яке було запропоновано А.Б. Венгеровим² та підтримано практично всіма дослідниками (наприклад, В.О.Копиловим³, О.В.Кохановською⁴

На наше переконання, недостатньо назвати правову сферу «інформаційною системою» (як це пропонує А.Б. Венгеров): необхідно досліджувати правову сферу з позицій системного підходу. До речі, автор цього підрозділу монографії неодноразово доповідав на різноманітних міжнародних науково-практичних конференціях (наприклад⁵) результати своїх досліджень щодо конструктивного використання галузевими юридичними науками системно-структурного методу пізнання правових явищ, які мають розглядатися як елементи системи. На нашу думку, таке бачення потребує здійснення наступного важливого кроку, а саме, наукового пошуку у напрямку визначення поняття «система», яке використовується у юриспруденції і базується на принципах й законах формування та розвитку природних систем. Обґрунтуванням зазначеного напрямку дослідження постає одне із фундаментальних положень системного підходу, відповідно до якого саме «система» постає тим ізоморфним принципом, який проникає через усі кордони, що історично склалися між різними науками⁶

Проведений у роботі аналіз доктринальних досліджень у галузі юриспруденції щодо розуміння понять «система», «правова система», «система права» (наприклад, робота⁷) дозволив дійти висновку, що усі існуючі визначення поняття «система» є випадковими, не відображають справжніх сутнісних властивостей і

¹Арістова І.В., Чернадчук В.Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності. Інформація і право. 2012. № 3 (6). С. 23.

²Венгеров А. Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретически проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1975. 25 с.

³Копылов В. А. Информационное право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2003. 512 с.

⁴Кохановська О. В. Основні теорії у сфері інформаційних правовідносин: концепція інформаційних прав як приватноправового інституту і теорія інформаційного права як галузі права у сучасній правовій доктрині України. Приватне право. 2013 № 1. С. 186-200.

⁵Арістова І.В. Проблема взаємодії галузей національного права: методологічні засади /І.В. Арістова: матеріали ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання вітчизняної юридичної науки» (м. Суми, 13 – 14 квітня 2017 р.). Суми: вид-во СНАУ, 2017. С.42-45.

⁶Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем: монография URL: <http://www.keldysh.ru/pages/BioCyber/RT/Functional.pdf>

⁷Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. С. 9-60.

тому, звичайно, не є конструктивними, тобто, не допомагають ставити нові, більш масштабні питання для дослідника. У зв'язку із зазначеним, вважалося за можливе запропонувати використання загальної теорії функціональних систем¹ під час проведення наукових досліджень правової сфери. У роботі відстоюється позиція, що розгляд правової сфери як системи має виходити із наступних положень цієї теорії.

1. Обов'язковим положенням для усіх напрямів системного підходу є пошук та формулювання системоутворюючого чинника. Рішення цієї ключової проблеми впливає як на визначення поняття «система», так і на усю стратегію його застосування у дослідницькій роботі. Йдеться про те, що у виразах «упорядкована взаємодія», «організована взаємодія» відсутній чинник, що упорядковує цю взаємодію.

2. Формування системи підпорядковано отриманню конкретного корисного результату. Лише результат може змінити неорганізовану множину на організовану. Будь-який компонент може увійти до складу системи лише у тому разі, якщо він вносить свою частку сприяння («содействия» – російською) у отримання запрограмованого результату.

3. Задля досягнення результату (мети) система може «піти» на найбільші зміни у взаємодії своїх компонентів. Мається на увазі те, що усуваються із активної діяльності ті зв'язки між компонентами системи, які не допомагають отриманню корисного результату. Передбаченню поведінки системи сприяє концентрація уваги на характері зв'язків, що існують між компонентами системи, а не на самих компонентах. Системи, що складаються із частин абсолютно різної природи та мають зовсім несхожі функції, підпорядковуються однаковим загальним законам організації.

Слід підкреслити, що природні системи у роботі розглядаються як стандарт формування, функціонування та розвитку будь-якої іншої системи, у тому числі системи певної галузі права, що цілком узгоджується з останнім положенням загальної теорії функціональних систем.

Поняття «правова система» доцільно визначати, ґрунтуючись на визначенні поняття «система»: «це сукупність вибірково включених компонентів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру сприяння (російською – «взаимосодействия») компонентів на отримання сфокусованого корисного результату»². При цьому важливо зрозуміти що: а) компонент (елемент) системи має певні «ступені свободи» (зв'язки). Корисні зв'язки завжди підпорядковані досягненню результату системи; б) системи функціонують як «ціле» задля досягнення корисного результату; в) у системі, яка функціонує, завжди виникають емерджентні властивості (якісно нові); г) емерджентні властивості системи відрізняються від властивостей (їх суми) компонентів системи.

Підкреслимо, що для визначення складу правової системи необхідно передусім встановити адекватні (сутнісні) критерії класифікації, відповідно до яких формуються повний опис системи. У роботі пропонується акцентувати увагу на

¹Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем: монография URL: <http://www.keldysh.ru/pages/BioCyber/RT/Functional.pdf>

²Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем: монография URL: <http://www.keldysh.ru/pages/BioCyber/RT/Functional.pdf>

сутнісному критерії класифікації – «предмет правового регулювання», тобто, на сфері суспільних відносин. Таким чином, правова система включає різноманітні сфери: сфера управлінських відносин, сфера публічно-сервісних відносин, сфера трудових відносин, сфера інформаційних відносин та ін. Сфери суспільних відносин розглядаються як підсистеми правової системи. При цьому суспільні відносини у кожній із зазначених сфер регулюється відповідними галузевими нормами права (адміністративного, трудового, інформаційного та ін.). Оскільки системоутворюючим чинником правової системи постає мета – «забезпечення належного правопорядку у суспільстві», то, очевидно, що і кожна підсистема має «зробити свій внесок» у досягнення зазначеного результату, «корисно» взаємодіючи з іншими підсистемами. Вважаємо за доцільне нагадати, що у сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства не лише збільшується обсяг інформації (зокрема, правової), але й усвідомлюється її значення та роль у процесах соціальної взаємодії.

Зазначена тенденція, серед іншого, вплинула і на виникнення інформаційної сфери – сфери суспільних інформаційних відносин, і на отримання стрімкої динаміки формування інформаційних відносин, і на формування потреби у їх впорядкуванні за допомогою відповідних норм – норм інформаційного права. Переходячи від загального до конкретного, слід зазначити, що системоутворюючим чинником інформаційної сфери постає мета – забезпечення належного правопорядку у визначеній сфері. Водночас, ця мета повинна узгоджуватися із метою правової сфери (як системи). Враховуючи те, що інформація «проникає» в усі сфери суспільних відносин, вважаємо, що саме наука інформаційного права покликана очолити науковий пошук шляхів ефективного досягнення мети формування та функціонування правової сфери.

Відомо, що саме механізм правового регулювання (надалі – МПР) призначений для досягнення належного правопорядку у суспільстві. Усвідомлюючи необхідність дослідження усіх стадій МПР та усіх правових засобів, вважаємо за можливо акцентувати увагу на одному із правових засобів – правовідносинах, які аналізуються у межах другої стадії МПР. Слід підкреслити, що і МПР, і правовідносини також досліджуються з позиції загальної теорії функціональних систем. Тобто, мета є системоутворюючим чинником.

Якщо мета не може бути досягнута в межах одного (простого) правовідношення, то формується: 1) складне правовідношення, яке може включати однорідні галузеві правовідношення (наприклад, два інформаційних правовідношення: інформаційно-інформаційне), якщо мета пов'язана саме з інформаційною сферою; 2) складне комплексне правовідношення, яке може включати різнорідні галузеві правовідносини (наприклад, інформаційно-адміністративне). Інформаційне правовідношення постає основним, оскільки мета пов'язана з інформаційною сферою, а адміністративне є забезпечувальним, оскільки допомагає здійсненню інформаційного правовідношення. Тобто, це приклад взаємодії інформаційної сфери та сфери управлінських відносин; 3) складне комплексне правовідношення, яке може включати різнорідні галузеві правовідносини (наприклад, адміністративно-інформаційне). Адміністративне правовідношення постає осно-

вним, оскільки у даному випадку мета пов'язана із сферою управлінських відносин, а інформаційне є забезпечувальним. Це також приклад взаємодії сфери управлінських відносин з інформаційною сферою. До речі, аналогічна модель формується у випадку взаємодії інформаційної сфери із іншими сферами суспільних відносин. Таким чином, існують усі підстави правову сферу вважати інтегративною інформаційною сферою.

У зв'язку з цим пропонується називати суспільні відносини в інтегративній інформаційній сфері, що урегульовані нормами права, правовідносинами в інтегративній інформаційній сфері. Склад правовідносин наступний: 1) прості (галузеві) правовідносини – адміністративні, цивільні, трудові, інформаційні («чисті») та ін., які можуть мати як основний, так і забезпечувальний характер; 2) складні (галузеві) правовідносини – адміністративно-адміністративні, цивільно-цивільні, інформаційно-інформаційні та ін.; 3) складні (комплексні) правовідносини, в яких інформаційні («чисті») правовідносини постають основними – інформаційно-адміністративне, інформаційно-трудове, інформаційно-адміністративно-адміністративне та ін.; 4) складні (комплексні) правовідносини, в яких інформаційні («чисті») правовідносини постають забезпечувальними – адміністративно-інформаційне, майново-інформаційне та ін.

Дійсно, у випадку виникнення складних (комплексних) правовідносин, наприклад, із першого простого галузевого правовідношення (адміністративного) та другого простого галузевого правовідношення (інформаційного) формується адміністративно-інформаційне правовідношення. При цьому адміністративно-інформаційні правовідносини – це складні управлінсько-інформаційні відносини, що урегульовані нормами адміністративного та інформаційного права. Водночас, складні (комплексні) інформаційно-адміністративні правовідносини – це складні інформаційно-управлінські відносини, що урегульовані нормами інформаційного та адміністративного права. Нагадаємо, що «чисті» інформаційні правовідносини – це суто інформаційні («чисті») відносини, урегульовані нормами інформаційного права¹.

Варто підкреслити, що свого часу у роботі² зазначалося, що в інформаційній сфері виникають: 1) прості, суто інформаційні («чисті») інформаційні відносини, які у зазначеній сфері постають основними; 2) у випадку взаємодії інформаційної сфери з іншими сферами суспільних відносин – прості управлінські, майнові, трудові та ін. відносини, які у інформаційній сфері постають забезпечувальними відносинами. Вони допомагають здійсненню основного інформаційного суспільного відношення. Водночас забезпечувальне відношення завжди є частиною складного відношення, в якому інформаційне відношення є основним; 3) різноманітні комбінації суспільних відносин першого та другого виду, тобто, складні відносини (наприклад, інформаційно-інформаційне, інформаційно-управлінське, інформаційно-майнове, інформаційно-трудове).

На наше переконання, зазначені суспільні відносини слід розуміти як відносини в інформаційній сфері або як інформаційні відносини (у широкому трактуванні), а суто інформаційні («чисті») відносини розглядаються як інформаційні

¹ Арістова І.В., Чернадчук В.Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності. Інформація і право. 2012. № 3 (6). С. 23.

² Там само

відносини у вузькому трактуванні. До речі, суто інформаційними («чистими») відносинами постають суспільні відносини з приводу обігу інформації – створення, збирання, одержання, обробка, зберігання, використання, поширення, охорона та захист¹

Саме тому, свого часу було введено поняття «правовідносин в інформаційній сфері»², змістовні ознаки якого наступні: 1) прості суто інформаційні («чисті») правовідносини, які постають основними у зазначеній сфері; 2) прості галузеві (крім інформаційних) правовідносини (адміністративні, цивільні, трудові та ін.), які постають забезпечувальними правовідносинами; 3) різноманітні комбінації правовідносин першого та другого виду, тобто, складні (у тому числі комплексні) правовідносини (інформаційно-інформаційні, інформаційно-адміністративні, інформаційно-трудова та ін.). Тобто, до змісту поняття «правовідносини в інформаційній сфері» включено зміст поняття «чисті» інформаційні правовідносини». У зв'язку з цим, логічним постає доцільність розглядати «інформаційні правовідносини» у широкому трактуванні, тобто, це «правовідносини в інформаційній сфері», а «чисті» інформаційні правовідносини визначити як «інформаційні правовідносини» у вузькому трактуванні

Очевидно, що подальше розуміння змісту поняття «правовідношення» має ґрунтуватися на усвідомленні його структури. Ми поділяємо наступне визначення поняття «структура правовідношення», яке пропонується О. Ф. Скакун — «це основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними з приводу соціального блага або забезпечення публічних і приватних інтересів на основі суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності»³. Нагадаємо, що структура правовідносин, за загальноприйнятою позицією, складається із наступних елементів: 1) юридичного факту; 2) суб'єктів правовідносин; 3) об'єкта правовідносин; 4) змісту правовідносин, який включає суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин.

Очевидно, що структуру інформаційних правовідносин також утворюють відповідні елементи. Разом із тим слід усвідомлювати, що серед наукової спільноти висуваються й інші позиції щодо елементів зазначеної структури. Наприклад, М. М. Рассолов серед елементів структури інформаційного правовідношення виділяє: 1) суб'єкти інформаційного права; 2) об'єкти інформаційного права, 3) інформаційні права (правомочності), 4) інформаційні обов'язки⁴.

Пропонуючи власний підхід, В. О. Копилов виділяє наступні елементи інформаційного правовідношення: 1) суб'єкти, які вступають у правовідносини при здійсненні інформаційних процесів; 2) поведінка (дія, бездіяльність) суб'єктів при здійсненні ними інформаційних правовідносин (наприклад, набуття виключних прав, передача майнових прав, купівля — продаж інформаційних об'єктів,

¹ Арістова І.В., Чернадчук В.Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності. Інформація і право. 2012. № 3 (6). С. 23.

² Там само

³ Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 508.

⁴ Рассолов М.М. Информационное право: учебное пособие. Москва: Юрист, 1999. С. 43.

тиражування і поширення інформаційних об'єктів та інші аналогічні дії); 3) об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають в інформаційні правовідносини — об'єкти правовідносин); 4) право, обов'язок і відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів¹.

На нашу думку, серед зазначених позицій фахівців інформаційного права щодо структури та елементів інформаційного правовідношення більш системною постає позиція В. О. Копилова (хоча залишаються питання стосовно виділення поведінки суб'єктів в якості елементів інформаційного правовідношення — очевидно, що говорити слід про матеріальний зміст правовідношення). Водночас у роботі підкреслюється, що більш точне визначення загальної структури правовідношення надається, наприклад, у дослідженні О. Ф. Скакун. Наша позиція обґрунтовується тим, що особливості та сутність інформаційного правовідношення жодним чином не впливає на необхідність внесення будь-яких змін у структуру інформаційного правовідношення. Виходячи із цього, цілком логічним буде використання для визначення структури інформаційного правовідношення модель структури саме загального правовідношення.

Переходячи до дослідження елементів структури інформаційного правовідношення, вважаємо за доцільне зазначити, що розуміння юридичних фактів як конкретних життєвих обставин, з якими правові норми пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідношення, є досить умовним, оскільки передбачає, що вони (факти) є чимось зовнішнім щодо правовідношення, передують йому.

Разом із тим слід нагадати, що ще Л. І. Петражицький, розглядаючи юридичний факт «як таке життєве явище, з яким об'єктивне право пов'язує права і обов'язки», досить переконливо показав, що «юридичний факт» та «побутова життєвська ситуація, урегульована правом» — поняття, по суті, тотожні. Вони не різняться навіть з точки зору тривалості, оскільки до юридичних фактів іноді відносять і досить тривалі за часом становища. Використання двох різних термінів «факт» і «стан», на його думку, — лише невдалий замах на розмежування понять².

Водночас постає в нагоду й думка В. Н. Варламової, яка з цього приводу зазначає існування певної відмінності. З її точки зору, юридичний факт — це такий стан суспільних відносин, «поворот» у їх розвитку, з яким пов'язані певні юридичні наслідки (втручання правових, законодавчих норм у хід фактичних відносин). До того ж, ці «повороти» можуть залежати і не залежати від волі суб'єктів, відповідати або суперечити вимогам законодавства, викликатися однією або декількома обставинами³. У роботі частково поділяється зазначена позиція: питання виникає стосовно не зовсім чіткого розуміння того, що зазначені «повороти» можуть суперечити вимогам законодавства». Тобто, не зрозуміло, як певні юридичні наслідки можуть суперечити законодавству? На нашу думку, це

¹ Копылов В.А. Информационное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп.. Москва: Юрист, 2002. С. 131-132.

² Петражицкий Л.И. Очерки философии права: в 2 ч. Санкт-Петербург: Типолитография Юделевича, 1903. Ч. 2: Элементы понятия права. С. 40-41.

³ Варламова В.Н. Правоотношения: философский и юридический подходы/Правоведение. 1991. № 3. С. 26-30.

можливо лише за умови колізій норм права. Принаймні, така позиція В. Н. Варламової вимагає більшого пояснення.

Усвідомленню значення юридичних фактів сприяє розуміння тих функцій, які вони виконують: по-перше, це функція залучення суб'єкта права до правовідносин; по-друге, функція породження правосуб'єктності, її набуття або виникнення¹. Не менш важливим для з'ясування їх ролі у структурі правовідношення, зокрема, інформаційного, є усвідомлення класифікації юридичних фактів. По-перше, за юридичними наслідками юридичні факти поділяються на: 1) правостворюючі (тобто, з якими норми права пов'язують виникнення правовідносин); 2) правозмінюючі (з якими норми права пов'язує зміну правовідносин); 3) правоприпиняючі (з якими норми права пов'язує припинення правовідносин). При цьому, варто обов'язково усвідомлювати, що один і той самий юридичний факт може бути одночасно правостворюючим, правозмінюючим, правоприпиняючим для суб'єктів, які є сторонами у правовідносинах.

По-друге, за вольовою ознакою юридичні факти поділяються на: 1) дії — це безпосередньо вольова поведінка суб'єктів права, з якою пов'язані виникнення, зміна та припинення правовідносин; 2) події — виникають, змінюються і припиняються поза волею людей; 3) обставини — це складні юридичні факти, які охоплюють своїм змістом дії та події (наприклад, недієздатність). На нашу думку, більшому усвідомленню різниці між діями та подіями як видами юридичних фактів слугуватиме пояснення О. С. Іоффе, який з цього приводу зазначав, що «... події носять не вольовий характер у своєму процесі, незалежно від причин їх виникнення, у той час як дії є вольовими не лише за своєю причиною, а й у своєму процесі»². Водночас дії, як вольова поведінка, можуть бути або правомірними (юридичний акт та юридичний вчинок), або неправомірними (проступки, злочини). При цьому юридичний акт — це дії, що пов'язані зі вступом особи в конкретні правовідносини з наміром досягти певного юридичного наслідку, а юридичні вчинки — дії, що не пов'язані зі вступом особи в конкретні правовідносини і незалежно від їх наміру спричиняють юридичні наслідки³. Наступний елемент структури інформаційного правовідношення — суб'єкти, тобто особи, які є або можуть бути їх учасниками. Вважаємо за доцільне підкреслити: щоб стати учасником конкретного правовідношення, особа повинна передусім володіти правосуб'єктністю. Загальною передумовою правосуб'єктності є зовнішня відокремленість, персоніфікація (здатність виступати у вигляді єдиної особи), а також здатність виробляти, виражати і здійснювати персоніфіковану волю⁴. Щодо розуміння сутності суб'єктів інформаційних правовідносин, ми додержу-

¹ Рассолов М.М. Информационное право: учебное пособие. Москва: Юрист, 1999. С. 538.

² Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву/ Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» URL: <http://goo.gl/2dtSxX>.

³ Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 538-539.

⁴ Алексеев С.С. Общая теория права. в 2-х т. Т. II. Москва: Юридическая литература, 1982. С. 139.

ємось думки, що «суб'єкти — це особи, які беруть участь у конкретних правовідносинах і які є носіями інформаційних обов'язків та прав»¹.

Слід акцентувати увагу на тому, що іноді правовідносини (об'єктом яких, до речі, може бути режим доступу або використання інформації) виникають з метою задовольнити потреби або інтерес не тільки суб'єктів цих правовідносин (що, наприклад, заперечує А. В. Міцкевич², підкреслюючи, що тільки суб'єкт правовідносин може бути зацікавленою стороною), але і з метою задоволення потреб чи інтересів третіх осіб. Підсилюючи цю думку, слід погодитися з О. А. Барановим, який звертає увагу, наприклад, на вимоги перевіряючих органів щодо необхідності розміщення конкретної інформації про діяльність органу виконавчої влади на сторінках веб-сайту. У даному випадку слід говорити про правовідносини, результати яких задовольняють інтереси третіх осіб. Продовжуючи, автори підкреслює, що «до подібних правовідносин можна віднести велику їх частину, яка регулюється нормами, що носять публічно-правовий характер»³.

Досліджуючи інформаційне правовідношення за суб'єктним критерієм, Д. А. Ловцов⁴ вказує на те, що за цим критерієм інформаційне правовідношення принципово не відрізняється від інших правовідносин, оскільки суб'єктами інформаційного правовідношення вважаються його правосуб'єктні учасники як носії суб'єктивних юридичних прав (уповноважені) та обов'язків (правозобов'язанні). До зазначених суб'єктів автори відносять: 1) індивідів, громадян, іноземних громадян, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством; 2) організації (державні: органи держави, державні установи та підприємства, держава; недержавні: громадські об'єднання; господарські організації; релігійні конфесії та ін.); 3) соціальні спільноти (народ, нації, населення, трудовий колектив). У цілому, слід погодитися з автором щодо зазначеної класифікації суб'єктів інформаційних правовідносин. До речі, на підставі відповідних змін до законодавства ОБВ України можуть бути володільцями інформації; користувачами (споживачами), включаючи операторів автоматизованих інформаційних систем (далі — АІС), та розпорядниками⁵. Крім того, також прийнято виділяти серед основних груп суб'єктів інформаційних правовідносин наступних: виробники чи творці інформації, у тому числі автори; володільці інформації (інформаційних об'єктів); споживачі інформації⁶.

Можливість участі у правовідносинах, зокрема, інформаційних, законодавством пов'язує з різними якістьми. Стосовно фізичних осіб, то вони можуть бути

¹ Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2002. С. 2.

² Дмитриев Ю. А., Казьмин И. Ф., Лазарев В. В. Общая теория права : учебник для юридических вузов. Под. общ. ред. А. С. Пиголкина. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. 384 с.

³ Баранов О. А. Об'єкт правовідносин в інформаційному праві. Інформатика і право. 2013. № 9. С. 23.

⁴ Ловцов Д. А. Информационные правоотношения: особенности и продуктивная классификация. Информационное право. 2009. № 1. С. 3-6.

⁵ Там само.

⁶ Кохановська О. В. Суб'єкти та об'єкти інформаційних правовідносин у сучасній правовій доктрині. URL: <http://goo.gl/F5ppL5>.

природними (стать, вік, стан здоров'я), соціальними (місце роботи, сімейний стан), політичними (громадянство). Щодо юридичних осіб, то, у зв'язку з їх неоднорідністю та різноманітністю суспільних відносин, виділяють загальну, галузеву й спеціальну правосуб'єктність. Про загальну правосуб'єктність (здатність взагалі бути учасником правовідносин), ймовірно, можна говорити лише як про її загальні передумови.

На нашу думку, варто акцентувати увагу на важливості чіткого розуміння особливостей компетенції державного органу. У зв'язку з цим надалі пропонується усвідомити деякі загальні поняття. Насамперед слід мати на увазі, що у кожній юридичній особі є два блоки компетенції — перший блок становить її правосуб'єктність як юридичної особи — некомерційної або комерційної; другий блок — спеціальна компетенція державного органу: в ній виявляється спеціальна правосуб'єктність державного органу як колективного суб'єкта права (зокрема, інформаційного). Встановлюючи компетенцію кожного із органів, держава здійснює не тільки «поділ праці» між ними, а й поділ державно-владних повноважень¹.

На нашу думку, варто цілком погодитися з О. Ф. Скакун щодо необхідності усвідомлення особливостей компетенції державного органу (уряду, міністерства, парламенту, органів суду, поліції, прокуратури та ін.) — це закріплена законом (або іншим нормативним актом) сукупність його: 1) владних повноважень (прав і обов'язків); 2) предмета відання; 3) юридичної відповідальності. Таким чином, поділяючи позицію автора, слід мати на увазі, що компетенцію державного органу можна відобразити за допомогою наступної схеми. По-перше, предмет відання — це сфера суспільних відносин (у тому числі інформаційна), на яку спрямована діяльність державного органу та яка включає до себе: а) завдання — розкривають цілі діяльності (наприклад, щодо формування механізму розбудови інформаційного суспільства), визначають зміст функцій держави і впливають на форму і методи їх реалізації; б) функції — виражають основне призначення даного органу (наприклад, інформаційна діяльність).

По-друге, владні повноваження (в тому числі інформаційно-правові) — вид і міра владного впливу, спрямованого на задоволення домагань уповноваженого суб'єкта або на винну особу — з метою реалізації приписів правової норми (у тому числі норми інформаційного права): а) юридичні права для здійснення державних функцій; б) юридичні обов'язки, що на нього покладаються (перед державою). По-третє, юридична відповідальність, яка настає за результатами роботи, за неналежне виконання повноважень (зокрема, інформаційно-правових) або перевищення їх обсягу; разом з повноваженнями, юридична відповідальність є елементом спеціального правового статусу державного службовця, зокрема посадової особи².

Таким чином, необхідною передумовою існування суб'єкта інформаційних правовідносин постає його інформаційна правосуб'єктність. Схожого висновку

¹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 528.

² Там само, С. 528-531.

було отримано завдяки класифікації суб'єктів інформаційних правовідносин. Водночас існують певні особливості інформаційної правосуб'єктності органу державної влади. Вбачається, що інформаційна правосуб'єктність — це галузева правосуб'єктність.

Досить важливими та дискусійними постають питання щодо наступного елемента структури правовідношення (у тому числі інформаційного) — його об'єкта. Розуміння цієї категорії (об'єкт правовідношення) традиційно викликає суперечки. У філософському розумінні об'єкт — це те, що піддається впливу з боку суб'єкта, те, на що спрямована його діяльність¹. Складність аналізу об'єкта правовідношення полягає, з одного боку, у тісному взаємозв'язку об'єкта з іншими елементами правовідношення та, з другого боку, в необхідності відмежування об'єкта правовідношення від інших явищ юридичної дійсності. Зокрема, І. Л. Брауде справедливо вказував на неприпустимість заміни об'єкта правовідношення метою правовідношення: «Мета правовідношення — це передумова його існування, так само як і мотив — передумова дій особи. Не має безмотивних вчинків, немає і безцільних правовідносин. Одна і та ж мета може бути досягнута за допомогою різних об'єктів. Навпаки, один і той самий об'єкт може в ряді випадків служити різним цілям»².

Про спірність питання щодо об'єкта правовідносин йдеться у роботі Р. О. Халфіної. Частина авторів вважають його необхідним елементом правовідносин, а інші — необхідною передумовою. Автор зазначає: висловлювалась думка і про те, що об'єкт може бути елементом чи передумовою багатьох видів правовідносин. Разом із тим Р. О. Халфіна переконана, що існують правовідносини, які не пов'язані з певним об'єктом³. Наукові дискусії ведуться і з приводу того, що розуміти під об'єктом правовідношення: чи тільки предмети матеріального світу, дії осіб, чи і те, й інше. До речі, позиція щодо складу правовідношення підтримується більшістю фахівців з теорії права. Проте деякі дослідники заперечують наявність об'єкта в числі елементів правовідношення. Наприклад, Р. О. Халфіна вважає, що «...об'єкт правовідношення має значення для виникнення і розвитку багатьох видів правовідносин, і для їх структури, але не будучи разом з тим елементом структури»⁴.

Встановлено, що існуючі різноманітні точки зору (проаналізовані Ю. К. Толстим⁵ ще у 1959 році) поділяються й до цих пір. Найбільшого поширення набула концепція, згідно з якою «об'єкт — це матеріальне і нематеріальне благо, здатне задовольнити інтерес уповноваженої особи»⁶. Однак, як слушно зауважив В. М. Протасов, матеріальне і нематеріальне благо, що становить інтерес уповноваженої особи, може бути представлене широким колом явищ: речі, продукти духовної творчості (результати певної діяльності), особисті нематеріальні блага (честь, гідність), дії (утримання від дій), правовідносини в цілому,

¹ Алексеев С.С. Общая теория права. в 2-х т. Т. II. Москва: Юридическая литература, 1982. С. 154.

² Брауде И. Л. К вопросу об объекте правоотношения по советскому гражданскому праву. Советское государство и право. 1951. № 3. С. 56.

³ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юридическая литература, 1974. С. 202.

⁴ Там само, 217.

⁵ Толстой Ю.К. К теории правоотношения. Ленинград, 1959. С. 48-66.

⁶ Там само, С. 62.

саме суб'єктивне право¹. Таким чином, об'єкт (у даному трактуванні) неможливо відмежувати від інших елементів правовідношення.

У всьому різноманітті поглядів дослідників на об'єкт правовідношення зазвичай прийнято виділяти два напрями: моністичний (теорія єдиного об'єкта) і плюралістичний (теорія множинності об'єктів). Так, у рамках розуміння правовідношення, як самостійно існуючого явища (посередника між нормами права та урегульованими суспільними відносинами), в якості об'єкта закономірно розглядається це врегульоване суспільне відношення. Тому, як стверджують прихильники моністичної теорії, усім правовідносинам притаманний один об'єкт — поведінка людей².

Моністичну теорію викладено і обґрунтовано, зокрема, в роботах О. С. Іоффе³. Єдність об'єкта відстоює також Ю. К. Толстой, який вважає, що «... і норма права, і правовідношення мають один і той самий об'єкт, яким є фактичне суспільне відношення. Суспільні відносини постають спільним об'єктом всякого правовідношення»⁴. Вчений під об'єктом правовідносин розуміє фактичні суспільні відносини, на які впливає право. До того ж, на його думку, у правовідносинах може бути і спеціальний об'єкт чи предмет (у вигляді речі чи продукту духовної творчості). Ю. К. Толстой відмежовує об'єкт правовідносин від його змісту, стверджуючи, що об'єктом правовідносин є матеріальне чи ідеологічне відношення в цілому, а змістом правовідношення — вольове опосередкування цих відносин, які являють собою взаємодію соціальної волі, що втілена у законі, з індивідуальною волею суб'єктів правовідношення⁵.

Однак, як справедливо зауважує Р. О. Халфіна, «якщо розглядати правовідносини як єдність правової форми і змісту опосередковуваних відносин, то останнє не може виступати як об'єкт, а являє собою структурний елемент, зміст правовідносин»⁶. Тобто, на її думку, «спори про об'єкт правовідносин, про те, чи є об'єкт елементом правовідносин, пов'язані значною мірою з розглядом правовідносин як чогось відмінного від реальних суспільних відносин, формою яких вони є. Саме тому і виникає питання про об'єкт як реальну поведінку, на яку повинні впливати правовідносини, будучи певним взаємозв'язком прав і обов'язків»⁷.

Певна цінність моністичної теорії «об'єкт-поведінка» полягає у тому, що вона звертає увагу на деталі механізму впливу права на суспільні відносини, акцентує увагу на тому факті, що право безпосередньо само не може впливати на

¹ Протасов В. Н. Правоотношения как система. Москва: Юридическая литература, 1991. С. 130-134.

² Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву/ Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». С. 508-648. URL: <http://goo.gl/2dtSxX>.

³ Там само, С. 590-597.

⁴ Толстой Ю.К. К теории правоотношения. Ленинград, 1959. С. 64.

⁵ Там само, С. 65.

⁶ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юридическая литература, 1974. С. 202-203.

⁷ Там само.

речі, інші матеріальні та нематеріальні об'єкти. Дійсно, правовідношення спочатку конструюється лише для того, щоб передати волю законодавця, виражену в нормах права, до певного суспільного відношення, схилити учасників відносин до необхідної поведінки. Отже, правовідносини постають інструментом, виконуючи службову функцію в ході правового врегулювання суспільних відносин.

Ю. К. Толстой, зокрема, зауважує: «Якщо суспільні відносини, на які впливає правовідношення, пов'язані з речами, то речі входять до складу суспільного відношення і тим самим розглядаються в якості складової частини об'єкта»¹. Розвиваючи свою позицію, автор говорить про те, що визнання суспільних відносин об'єктом правовідношення аж ніяк не означає, що правовідношення однаково впливає на всі елементи свого об'єкта. Тому, як і об'єктивне право, правовідношення може безпосередньо впливати лише на волю і свідомість людей, підпорядковуючи поведінку людей правовим вимогам. Однак на предмети зовнішнього світу (речі) правовідношення безпосередньо впливати не може, а тільки через поведінку людей.

Водночас, визнаючи положення теорії Ю. К. Толстого, більшість науковців не погоджується з тим, що правовідношення відокремлюється від регульованого суспільного відношення та існує паралельно з ним. Регулюючи суспільні відносини, надаючи їм характеру правових, законодавець створює у регульованому суспільному відношенні спеціальні елементи, які здатні сприймати імпульс впливу від норм права і передавати цей імпульс на всі правовідносини в цілому, тим самим забезпечуючи правове врегулювання певних суспільних відносин. Але це можливо лише завдяки єдності правовідношення як фактичного (матеріального) змісту і юридичної форми. Адже і сам вчений, говорячи про правовідношення як посередника між нормою права і регульованим суспільним відношенням, визнає умовність розмежування правового та фактичного: «Зрозуміло, виділення правовідношення в якості особливого роду ідеологічних відносин є абстракція. Проте, це — розумна наукова абстракція, бо вона дозволяє пояснити, чому предметом правового регулювання є фактичні суспільні відносини, хоча правовідносини і виступають в якості форми цих відносин»².

Вважаємо, що дуже влучно підмітив найбільш уразливі сторони моністичної теорії С. С. Алексєєв, зазначивши, що «теорія «об'єктадії» може мати певне значення лише за тієї умови, якщо не бачити в правовідносинах матеріального змісту. Тоді, дійсно, потрібно встановити, на що спрямовані «беззмістовні» права і обов'язки, і залучити до сфери юридичного аналізу хоча б поведінку людей»³. Однак при застосуванні широкого підходу до правовідношення (тобто, коли воно розглядається як єдність юридичної форми і матеріального змісту — вольової поведінки людей) знову повертатися до поведінки людей при характеристиці об'єкта немає жодної потреби.

Представники плюралістичної концепції об'єкта, навпаки, ґрунтуються на визначенні правовідношення як врегульованого правом суспільного відношення. З цього логічно випливає визнання різноманітних об'єктів правовідношення.

¹ Толстой Ю.К. К теории правоотношения. Ленинград, 1959. С. 64.

² Там само, С. 20.

³ Алексєєв С.С. Общая теория права. в 2-х т. Т. II. Москва: Юридическая литература, 1982. С. 156.

Доречно підкреслити, що плюралістична теорія об'єкта правовідношення має глибокі історичні корені у юридичній науці. Ще у 1907 році у своїй роботі В. М. Хвостов писав, що об'єктом права називається предмет, безпосередньо підлеглий пануванню особи, яка є носієм відповідного суб'єктивного права. При цьому об'єктами цивільного права є: 1) особистість самого суб'єкта; 2) річ; 3) дія іншої особи; 4) інша особа; 5) деякі нематеріальні блага¹. Цей перелік об'єктів правовідношення у загальних рисах зберігся до сьогодення, лише особистість уповноваженого і зобов'язаного суб'єкта справедливо вилучені з категорії об'єктів.

Слід підкреслити, що у правовій доктрині плюралістична теорія об'єкта правовідношення знайшла найбільшу підтримку². Більш того, примітним постає факт, що навіть представники моністичної теорії, відмовляючись визнавати об'єктом правовідношення будь-що інше, крім поведінки суб'єктів, змушені вдаватися до використання категорії «предмет правовідношення», під яким розуміється те ж саме явище, яке плюралістична теорія називає об'єктом. Вважаємо за необхідне підкреслити, що саме тому велика частина дослідників, поперше, включає до складу елементів правовідношення його об'єкт, а, по-друге, має на увазі під об'єктом правовідношення різні явища (матеріальні й нематеріальні блага та ін.). Такий підхід допомагає побачити практичну значимість конструкції правовідношення, не відхилятися від соціальної цінності того чи іншого правовідношення, від розгляду питань ефективності правового регулювання суспільних відносин. Доречною є думка С. С. Алексеева щодо цінності визначення об'єкта правовідношення як різноманітних матеріальних і нематеріальних благ, оскільки таке визначення «пов'язує існування правовідношення з системою матеріальних і духовних цінностей суспільства»³.

У роботі цілком поділяється така позиція. Розуміння об'єкта правовідношення як різноманітних матеріальних і нематеріальних благ є найбільш адекватним, відображає сутність цього явища, дає змогу розглядати правовідношення у всій його повноті. Крім того, таке розуміння допомагає пов'язувати правовідношення з механізмом правового регулювання, показує соціальну цінність і сенс юридичної конструкції правовідношення та його об'єкта.

Продовжуючи дослідження щодо об'єкта правовідношення (у тому числі інформаційного), необхідно водночас чітко відрізнити поняття «об'єкт правовідношення» та «об'єкт (предмет) правового регулювання». Якщо говорити про об'єкт (предмет) правового регулювання, то маються на увазі дві парні категорії: з одного боку — сукупність правових норм (вся система права або її галузь чи інститут), з другого — врегульовані суспільні відносини, тобто предмет регулювання. Ці два протилежних явища співвідносяться як регулююча і регульована підсистеми.

¹ Хвостов В.М. Система римського права: учебник. 4-е изд. Москва: Спарк, 1996. С. 123.

² Алексеев С.С. Общая теория права. в 2-х т. Т. II. Москва: Юридическая литература, 1982. С. 162-163.

³ Там само, С. 159.

Разом із тим об'єкт правовідношення слід розглядати з іншої позиції. У процесі правового регулювання суспільного відношення воно набуває правової форми та постає правовідношенням, у складі якого і виникає один з його елементів — об'єкт правовідношення. Тому об'єкт правовідношення досліджується лише у контексті аналізу правовідношення як врегульованого правом суспільного відношення. Причому тут не може мати місце однорівневе протиставлення «об'єкт правовідношення — правовідношення», на відміну від пари явищ «правові норми — об'єкт регулювання», оскільки об'єкт правовідношення і правовідношення співвідносяться як частина і ціле.

Таким чином, проведений аналіз допомагає нам усвідомити особливості обох концепцій об'єкта правовідношення та, відповідно, погодитися з представниками саме плюралістичної концепції. У зв'язку з цим вважаємо цілком слушною пропозицію Д. В. Огородова щодо визначення об'єктом інформаційних правовідносин (правових відносин в інформаційній сфері) або певну інформацію, або безпосередньо пов'язаний з інформацією результат поведінки учасника правовідносин (надання, одержання, нерозголошення інформації та ін.)¹. На нашу думку, така позиція автора може заслуговувати на цілковиту підтримку за умови чіткого визначення переліку об'єктів, які слід відносити або до інформації, або до результату поведінки суб'єкта правовідношення, який безпосередньо пов'язаний з інформацією. Вважаємо, що саме тому слід усвідомлювати й існування інших позицій щодо визначення об'єкта інформаційного правовідношення. Наприклад, О. В. Кохановська пропонує до кола цих об'єктів віднести: 1) документовану інформацію, інформаційні продукти й послуги; 2) виключні права; 3) елементи інформаційної безпеки (інформаційні права і свободи особи, стан захищеності особистості, захищеність інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів тощо); 4) інформаційні технології та засоби їхнього забезпечення (у тому числі програми для ЕОМ); 5) інші об'єкти в інформаційній сфері².

У свою чергу, власне розуміння щодо цього питання пропонує О. А. Баранов, визначаючи об'єкт інформаційних правовідносин як «матеріальні та нематеріальні блага, що задовольняють потреби та інтереси як суб'єктів даного правовідношення, що діють в рамках своїх юридичних прав та обов'язків, так і інших суб'єктів»³. Зазначені об'єкти автор розглядає у вигляді: інформаційних продуктів, особистих паперів, документів, особистого нематеріального блага, послуг і робіт, а також їх результатів, результатів поведінки та дії в процесі обігу інформації або забезпечення цього обігу.

Акцентуючи увагу на існуванні різноманітних наукових позицій, зокрема, російських вчених (О. О. Городова, В. О. Копилова, М. М. Рассолова), вважаємо за доцільне зазначити, що ми поділяємо плюралістичну концепцію об'єкта інформаційних правовідносин. Водночас класифікація об'єктів інформаційних правовідносин можлива за різними критеріями, але у будь-якому разі це — або ін-

¹ Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Москва, 2002. С. 151.

² Кохановська О.В. Суб'єкти та об'єкти інформаційних правовідносин у сучасній правовій доктрині. URL: <http://goo.gl/F5ppL5>.

³ Баранов О.А. Об'єкт правовідносин в інформаційному праві. Інформатика і право. 2013. № 9. С. 24.

формація (наприклад, в інформаційних правовідносинах це персональні дані, публічна інформація), або результати діяльності, пов'язаної з інформацією, за умови обов'язкового визначення переліку об'єктів, які слід відносити або до інформації, або до результату поведінки суб'єкта правовідношення, який безпосередньо пов'язаний з інформацією.

Необхідно зазначити, що зміст (юридичний та матеріальний) постає одним із ключових елементів правовідношення. Тоді як юридичним змістом правовідношення є суб'єктивні права і юридичні обов'язки, матеріальний зміст правовідношення включає до себе: 1) дозволена поведінку уповноваженого суб'єкта; 2) належну поведінку зобов'язаного суб'єкта. У свою чергу, поведінка зобов'язаного суб'єкта може виражатися у формі позитивних дій, у формі утримання від дій або ж у претерпінні¹. Пояснюючи зміст безпосередньо інформаційних правовідносин, варто навести, наприклад, позицію Д. А. Ловцова, який виділяє наступні елементи змісту: 1) взаємні позитивні суб'єктивні юридичні права (що визначають захищену законом можливість тієї чи іншої поведінки та пов'язують його учасників); 2) обов'язки (що визначають належну поведінку); 3) юридичний зв'язок (юридичний зміст); 4) сукупність реальних дій з використання та здійснення прав і обов'язків (фактичний зміст). До речі, саме тут, на думку вченого, проявляється відмінність інформаційних правовідносин — реальні дії в них мають в основному інформаційний характер, тобто фактичний зміст таких правовідносин має головним чином інформаційну природу², які, до речі, виникають, змінюються і припиняються саме при формуванні, розповсюдженні й використанні інформації.

Отже, надалі пропонуємо акцентувати увагу на складових юридичного змісту правовідношення (у тому числі інформаційного) — суб'єктивному юридичному праві та суб'єктивному юридичному обов'язку.

Як підкреслює О. Ф. Скакун, структура суб'єктивного права — це його побудова, яка виражається у зв'язку елементів — юридичних можливостей (правомочностей), наданих суб'єкту. При цьому зазначена структура складається з наступних елементів суб'єктивного права — правомочностей: по-перше, правомочність на власні позитивні дії (правовикористання) — це право позитивної поведінки правомочного, тобто можливість чинити самим суб'єктом фактично і юридично значущі дії; по-друге, правомочність на чужі дії (правовиконання) — це право вимагання відповідної поведінки від правозобов'язаної особи, тобто можливість заінтересованої особи бажати від зобов'язаного суб'єкта виконання покладених на нього обов'язків; по-третє, правомочність домагання (правозахист) — це право на захист, тобто можливість звертатися за підтримкою і захистом держави у разі порушення суб'єктивного права з боку правозобов'язаної

¹ Алексеев С. С. Общая теория права. в 2-х т. Т. II. Москва: Юридическая литература, 1982. С. 112-113.

² Ловцов Д. А. Информационные правоотношения: особенности и продуктивная классификация. Информационное право. 2009. № 1. С. 3-6.

особи¹. Акцентуючи на цьому увагу, авторка вказує, що таке право приводить у дію апарат держави — примус, якщо інша сторона не виконує свої обов'язки (стягувати в примусовому порядку борг, відновлювати незаконно звільненого на роботі). Право-домагання є продовженням права-вимагання і найважливішою гарантією виконання певних обов'язків.

До речі, Ю. С. Шемчушенко суб'єктивне право розглядає як «відповідну правову можливість, яка є багатоплановою і містить як мінімум чотири елементи»², серед яких він виділяє наступні: «1) можливість позитивної поведінки самого правомочного, тобто право на власні дії; 2) можливість вимагати відповідної поведінки від правозобов'язаної особи, тобто право на чужі дії; 3) можливість удаватися до державного примусу у випадку невиконання противною стороною свого обов'язку; 4) можливість користуватися на основі даного права відповідним соціальним благом»³. Як бачимо, на відміну від думки попереднього вченого, Ю. С. Шемчушенко пропонує виділяти не три, а чотири елементи, з яких складається структура суб'єктивного права суб'єкта, зокрема, інформаційних правовідносин, а саме — «можливість користуватися на основі даного права відповідним соціальним благом». На нашу думку, слід погодитися з запропонованою пропозицією, оскільки вона більш повно описує систему правомочностей суб'єкта у будь-яких правовідносинах. Виходячи із цього, доречним було б запропонувати право на власні дії вважати правореалізацією, тоді як право на користування відповідним соціальним благом — правовикористанням.

Водночас з'ясуванню сутності суб'єктивного права сприятиме усвідомлення його ознак, серед яких: 1) можливість певної поведінки; 2) можливість, яка належить суб'єкту права — правомочному; 3) надається з метою задоволення інтересів правомочного; 4) існує у правовідносинах; 5) є мірою можливої поведінки, порушення якої є зловживання правом; 6) існує лише відповідно до суб'єктивного юридичного обов'язку; 7) встановлюється юридичними нормами; 8) забезпечується (гарантується) державою⁴.

Слід усвідомлювати, що суб'єктивне юридичне право — це вид і міра можливої (або дозволеної) поведінки суб'єкта права, що встановлені юридичними нормами для задоволення його інтересів та забезпечуються державою. При цьому носієм суб'єктивного юридичного права постає правомочна особа. Водночас правомочність — це складова частина змісту суб'єктивного права, що становить конкретну юридичну можливість, яка надається суб'єктній особі з метою задоволення її інтересів⁵.

Другим елементом юридичного змісту, зокрема інформаційних правовідносин, постають суб'єктивні юридичні обов'язки. Враховуючи взаємозв'язок між суб'єктивними правами та обов'язками, можливо говорити про те, що обов'язки

¹ Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 512-513.

² Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні. За заг. ред. Ю.С. Шемчушенка, І. С. Чижа. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. С. 287.

³ Там само.

⁴ Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 514-515.

⁵ Там само.

— це зворотний бік прав суб'єкта інформаційних правовідносин. Тобто, суб'єктивний юридичний обов'язок — це передбачена нормами права (зокрема інформаційного), за наявності відповідних юридичних фактів, міра належної поведінки правозобов'язаної особи щодо правомочної, яка забезпечується можливістю примусу (негативних наслідків) з боку держави.

Проведений доктринальний аналіз дає нам змогу визначити наступні характерні ознаки суб'єктивного юридичного обов'язку: 1) необхідність (повинність) певної поведінки; 2) обов'язок, що належить суб'єкту права — правозобов'язаному; 3) покладається з метою задоволення інтересів правомочної особи; 4) існує у правовідносинах; 5) є мірою належної поведінки; 6) існує лише відповідно до суб'єктивного юридичного права; 7) встановлюється юридичними нормами; 8) забезпечується (гарантується) державою¹.

Разом з тим у роботі пропонується звернути увагу на інший підхід до визначення ознак суб'єктивного юридичного обов'язку у правовідношенні, зокрема, інформаційному правовідношенні за участі далі — ОВВ України.

По-перше, він виникає на підставі: 1) норми права (зокрема інформаційного), у якій чітко закріплюється належна поведінка одного учасника інформаційного правовідношення при реалізації суб'єктивного права іншим учасником; 2) юридичного факту, за наявності якого (про що вказується у нормі права) здійснюється поведінка учасників правовідносин. По-друге, він встановлюється в інтересах правомочної особи, яка, наприклад, може реалізувати своє наявне суб'єктивне право при вчиненні активних дій у відповідь зобов'язаною особою. По-третє, суб'єктивний юридичний обов'язок, встановлений відповідною нормою, має бути виконаний без будь-яких попередніх умов. Тобто, у зобов'язаної особи немає вибору щодо його виконання, оскільки його невиконання постає порушення норми права, зокрема інформаційного. По-четверте, цей обов'язок існує у правовідношенні (у тому числі інформаційному) і лише відповідно до суб'єктивного юридичного права. Тобто, обов'язок кореспондує відповідному праву. По-п'яте, забезпечується (гарантується) державою, а його невиконання (або несумлінне виконання) призводить до вжиття санкцій з боку держави, передбачених правовою нормою².

Виходячи із цього, структуру суб'єктивного юридичного обов'язку у інформаційному правовідношенні за участі ОВВ України становлять два елементи. Перший елемент — обов'язок здійснення правозобов'язаною особою певних дій або утримання від них. Другий елемент — обов'язок своєчасного реагування правозобов'язаної особи на законні вимоги правомочної особи.

Підсумовуючи, мабуть доцільне навести *основні висновки* проведеного аналізу.

Узагальнення доктринальних досліджень методологічних засад теорії правовідношення дає змогу визначитися із власним розумінням окремих питань теорії правовідношення, а саме: 1) правовідношення — це врегульоване нормами права

¹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. С. 514-515.

² Сташків Б. Зміст соціальне забезпечувальних правовідносин. URL: <http://goo.gl/5ARZts>.

суспільне відношення, сформоване у нерозривній єдності правової та фактичної складових; 2) правовідносини — це різновид правових зв'язків; 3) на відміну від правосуб'єктності, суб'єктивне право може бути реалізовано у правовідносинах; 4) існує цілісний зв'язок між суб'єктивним правом і юридичним обов'язком та ін.

На часі ми спостерігаємо відсутність єдиного розуміння понять «інформаційні відносини» та «інформаційні правовідносини». Ми поділяємо позицію, відповідно до якої існують: 1) «чисті» інформаційні відносини (вузьке тлумачення) — це суспільні відносини з приводу обігу інформації (створення, збирання, одержання, обробка, зберігання, використання, поширення, охорона та захист); 2) «чисті» інформаційні правовідносини (вузьке тлумачення) — це «чисті» інформаційні відносини, що урегульовані нормами інформаційного права; 3) інформаційні відносини (широке трактування) — це прості, «чисті» інформаційні відносини; прості суспільні відносини різного характеру (управлінські, майнові, трудові та ін.), які забезпечують здійснення основного — «чистого» інформаційного відношення; різноманітні комбінації суспільних відносин першого та другого виду, тобто, складні відносини; 4) інформаційні правовідносини (широке трактування) — це 1) прості, суто інформаційні («чисті») правовідносини, які постають основними у зазначеній сфері; 2) прості, галузеві (крім інформаційних) правовідносини (адміністративні, цивільні, трудові та ін.), які постають забезпечувальними правовідносинами; 3) різноманітні комбінації правовідносин першого та другого виду, тобто, складні (у тому числі комплексні) правовідносини (інформаційно-інформаційні, інформаційно-адміністративні, інформаційно-трудова та ін.). Таким чином, при дослідженнях інформаційних відносин (правовідносин) вважаємо за доцільне розглядати їх у широкому трактуванні.

Крім того, поглибленню розуміння сутності інформаційних правовідносин сприяє передусім наступне: 1) розуміння інформаційного правовідношення як правового засобу переведення загальних положень норм інформаційного права (об'єктивного права) в конкретні (суб'єктивні) інформаційні права та обов'язки учасників інформаційних правовідносин; 2) інформаційні правовідносини — це одна із форм реалізації норм інформаційного права; 3) правове регулювання не змінює характер суспільних інформаційних відносин; 4) класифікація ознак інформаційних правовідносин на загальні та спеціальні (обумовлені предметом і методом правового регулювання інформаційного права).

Особливості та сутність інформаційного правовідношення не впливають на його структуру: структура збігається зі структурою загального правовідношення — суб'єкти, об'єкт, зміст. Об'єктом цієї категорії правовідносин визначено інформацію як універсальну категорію, яка може включати, зокрема, і результати діяльності, пов'язаної з її обігом. Зміст інформаційних правовідносин має два аспекти — юридичний та матеріальний (фактичний); фактичний зміст має інформаційну природу, що зумовлює існування ще однієї особливості інформаційних правовідносин.

І нарешті, ґрунтуючись на положеннях загальної теорії права, уявляється можливим стверджувати, що *інформаційна правосуб'єктність постає необхідною умовою, властивістю, яка допомагає особі набутти статусу «суб'єкт інформа-*

ційного права» і розглядається як цілісне явище, що складається з інформаційної правоздатності та інформаційної дієздатності.

Щодо суб'єкта інформаційного права — це особа, учасник інформаційних відносин, яка наділена інформаційною правосуб'єктністю і потенційно здатна бути учасником інформаційних правовідносин. При цьому, суб'єкт інформаційних правовідносин — це реальний учасник даних правовідносин (існуючого процесу реалізації суб'єктивних інформаційних прав і юридичних інформаційних обов'язків).